

Racionálnosť vs. emocionálnosť v konšpirátorskom diskurze¹

Simona Fraščíková

Abstract

Rationality vs. Emotionality in Conspiratorial Discourse. *This paper examines the dimensions of rationality and emotionality in conspiratorial discourse, focusing on the lexis used to reflect these dimensions. The present study employs corpus linguistics to analyse empirical material to identify linguistic units that reflect the aforementioned dimensions and subsequently deciphering their function in conspiratorial discourse. The findings of the analyses will yield preliminary conclusions about the use of language in this discourse, thereby providing a foundation for further investigation of the linguistic strategies employed in it.*

Keywords: conspiracy theories, rationality, emotionality, lexis, digital sphere.

Kľúčové slová: konšpiračné teórie, racionálnosť, emocionálnosť, lexika, digitálna sféra.

Úvod

Na racionálnosť možno nazerať z viacerých uhlov pohľadu, čomu zodpovedajú rôzne druhy racionálnosti, ako napr. kolektívna, individuálna, filozofická, metafyzická, ekonomická, ekologická, inštrumentálna a ďalšie. I napriek tomu, že by sme s najväčšou pravdepodobnosťou dokázali diskutovať niektoré z nich aj v súvislosti s konšpirátorským diskurzom, uspokojíme sa nateraz so všeobecnou definíciou racionálnosti, podľa ktorej ide o „the quality of being based on clear thought and reason, or of making decisions based on clear thought and reason [...]“² [Cambridge Advanced Learner’s Dictionary, URL 1]. Názorné príklady v rámci definície odkazujú zá-

¹ Táto práca bola podporená Agentúrou na podporu výskumu a vývoja na základe Zmluvy č. APVV-22-0221.

² Prekl. „vlastnosť byť založený na jasnom myslení a rozume alebo rozhodovať sa na základe jasného myslenia a rozumu [...]“

roveň na prepojenie racionálnosti s logikou myslenia a vedou. Emocionálnosť býva nezriedka charakterizovaná v opozícii s racionálnosťou (rozhodovať sa, konať na základe emócií vs. rozumu) a v bežnom živote je neraz terčom cieleného výsmechu. Emócie sú pritom komplexným systémom niekedy až radikálne ovplyvňujúcim fungovanie človeka. Schwarz-Friesel (2007: 284) charakterizuje emócie ako „mentale Kenntnis- und Bewertungssysteme“³. Na jednej strane sú v nich uložené sčasti univerzálne, vrodené vzorce citenia a správania a sčasti spoločensky riadené a individuálne hodnoty prežívania a skúseností, na druhej strane majú aj regulačnú funkciu, pretože hodnotia vnútorné a vonkajšie okolnosti a vynášajú súdy (tamže 2007: 285).⁴ Ich výrazný vplyv na rozhodovanie možno pozorovať nielen v banálnych, ale najmä v krízových situáciách, v dôsledku čoho sa často stávajú cieľom manipulácie.

Racionálnosť a emocionálnosť sú v tejto štúdii skúmané v kontexte konšpirátorského diskurzu, ktorý zahŕňa multimodálne texty a diela rôzneho rozsahu s konšpirátorským obsahom zdieľané v online priestore (konkr. uvedené nižšie). V rámci empirického výskumu sa zameriavame predovšetkým na verbálne komponenty, konkrétne jazykové jednotky, ktoré odkazujú na dimenziu racionálnosti alebo emocionálnosti. Tento objekt skúmania sa ukazuje ako dôležitý aj preto, že literatúra o konšpiračných teóriách často skúma ich zdanlivú vedeckosť a racionálne argumentovanie ako nástroje na upevnenie a získanie dôvery prívržencov. Avšak analýza empirickej zložky naznačuje, že v konšpirátorskom diskurze zohráva aj oblasť emócií významnú úlohu.

Teoretické východiská skúmania

Konšpiračné teórie a ich hlavné znaky

Skúmanie konšpiračných teórií je v posledných rokoch mimoriadne aktívne, výsledkom čoho je dnes už pomerne rozsiahla charakteristika konšpiračných teórií ako fenoménu, na ktorú nadviažeme. S ohľadom na ich podstatu sa na ne nazerá ako na alternatívne explanačné a interpretačné modely. Medzi hlavné znaky konšpiračných teórií sa radia: dualizmus (binárne videnie sveta na pozadí schémy priateľ - nepriateľ alebo páchatel' – obeť); personalizácia moci v podobe sprisahanca (sprisahancami sú elity, „tí“ mocní, ktorí

³ Prekl. „mentálne systémy poznania a hodnotenia“.

⁴ V štúdií nám nejde o vymedzenie emocionálnosti a emócií zo strany rôznych prístupov. Taký prehľad ponúka napr. Marman (2018). V štúdií sa opierame o chápanie emocionálnosti v duchu kognitívnej vedy.

ovplyvňujú dôležité politické i spoločenské udalosti, javy, štruktúry a ďalšie); determinizmus (absencia náhodných udalostí prepojená s plánovaným konaním, ktoré podlieha konkrétnym záujmom mocných); zatajovania reálnych plánov zo strany mocných a ich odhalenie zo strany „prebudených/vedomých“ (tematizované v príslušných konšpiračných teóriách); redukcia dôležitých udalostí na jedinú príčinu, ktorá je odhalená (Barkun 2003, Butter 2023, Fuchs 2022, Lutter 2001, Nocun, Lamberty 2020).

V súvislosti s predmetom skúmania sa žiada upriamiť pozornosť aj na psychologické aspekty skúmania konšpiračných teórií. Douglas a kol. (2017: 538ff.) poukazujú na súvislosť medzi uspokojovaním potrieb adresáta a jeho vierou v konšpirátorský obsah, a to prostredníctvom troch druhov motívov: epistemických, sociálnych a existenciálnych. Epistemické motívy súvisia s potrebou nájsť pôvod problému (nepriaznivé udalosti ako spoločenské či ekonomické krízy, stresujúce udalosti a pod.); sociálne motívy sa týkajú potreby uznania seba samého i skupiny, a existenciálne motívy sledujú potrebu obnoviť pocit bezpečia a kontroly (tamže 2017, tiež Douglas 2021). Človek sa musí vo svojom prostredí cítiť bezpečne, musí mať pocit kontroly nad sebou a nad tým, čo sa deje okolo neho. Preto túži po príčine, po vysvetlení všetkého, čo je mimo jeho kontroly. A čím jednoduchšie a prístupnejšie je vysvetlenie, tým ľahšie ho prijíma.

Dimenzia racionálnosti v konšpirátorskom diskurze

Všeobecná definícia racionálnosti v úvode odkazuje na logickosť myslenia a rozhodovanie na základe jasného myslenia a rozumu. Primárne sa teda chápe ako dispozícia ľudských subjektov. Dolník a Orgoňová (2010: 143) rozvádzajú tento pohľad a uvádzajú, že „racionalita poznávania a myslenia sa prejavuje v presnosti, logickej jasnosti, systematickosti (usporiadanosti), komunikovateľnosti a kontrolovateľnosti (overovateľnosti, resp. falzifikovateľnosti) ich produktov (poznania a myšlienok)“. Aj v súvislosti s jazykom a jeho uplatnením v komunikácii autori vnímajú uvedené znaky ako kľúčové. V stati, ktorá sa venuje racionalite ako preferenčnému aspektu rečových aktov poukazujú na to, že sa najzreteľnejšie prejavuje v premyslených komunikátoch, na pozadí ktorých stojí jasný cieľ. „Všeobecnými charakteristickými vlastnosťami prototypových racionálnych komunikátov sú: logickosť, usporiadanosť, pravidelnosť, cieľavedomosť.“ (tamže 2010: 146)

Konšpiračné teórie môžeme tiež vnímať ako premyslené komunikáty. Predstavujú interpretačné modely, ktoré ich tvorca koncipuje na základe jeho interpretácie udalostí a presvedčenia o pravdivosti odhaľovaných faktov,

relácií, kauzálnych súvislostí v nej. Proces tvorby sleduje istú stratégiu, istý plán postupu, čomu zodpovedá voľba výrazových prostriedkov ako výsledok myšlienkových procesov hodnotenia. Z tohto pohľadu môžeme teda aj tu uvažovať o racionálnosti. V kontakte s konšpiračnými teóriami, resp. textami a dielami s konšpirátorským obsahom sa však adresát nezamýšľa nad procesmi myslenia a hodnotenia u producenta. Text, či dielo sa k nemu dostáva ako hotový produkt s kódovaným obsahom. Veľakrát ide o súbor informácií, ktoré na seba nadväzujú, sú doplnené o logické argumenty, štatistiky, analogické príklady s odbornými výrazmi⁵ a ďalšie. Odrazom racionálnosti v očiach adresáta sú často práve tieto prostriedky, ktoré nezriedka prijíma ako dané fakty bez potreby kritického overenia ich pravdivosti alebo opodstatnenosti v uplatnenom kontexte.⁶ To ich predurčuje k tomu, že môžu byť využívané cielene.

Dimenzia emócií v konšpirátorskom diskurze

Pohľad psychológov na konšpiračné teórie naznačil ich súvis s emóciami, a síce na strane adresáta (získaný/potenciálny prívrženec sa nachádza v určitom, zvyčajne negatívnom emocionálnom stave). Prítomnosť emócií však môžeme pozorovať aj na strane producenta (autora), a to prostredníctvom textov, resp. diel s konšpirátorským obsahom. Tie nepochybne reprezentujú aj jeho subjektívny postoj a hodnotenie vo vzťahu k pomenovanému javu, pričom nateraz dokážeme – prinajmenšom s ohľadom na antagonistic-kú skupinu sprisahancov prítomnú v každej konšpiračnej teórii (implicitne/explicitne) - vylúčiť čisto neutrálny ráz ich jazykového stvárnenia. S ohľadom na úlohu textov a diel s konšpirátorským obsahom nielen zdieľať určité názory, ale aj presvedčiť adresáta, aby v ne veril, môžeme uvažovať aj o strategickej preferencii určitých prostriedkov.

V rovine lexiky sa s emóciami spája emocionálno-expresívna lexika (Ološtiak 2018, Findra 2004). V konšpirátorskom diskurze by sa jej prítomnosť dala očakávať, a to najmä v zastúpení negatívnych reprezentantov (pejoratíva, dysfemizmy, vulgarizmy a pod.). V rámci analýzy si ale nebudeme všimáť len tie. Pôjde nám o jazykové jednotky s určitým emocionálno-

⁵ V nadväznosti na Ološtiaka (2018: 335) môžeme ako prototyp racionálnosti zhmotnený v slovnej zásobe chápať zónu odbornej terminológie. Súčasne ale netreba zabúdať na to, že ak aj identifikujeme odborné pomenovania v konšpirátorskom diskurze, nie je to ich komunikačná doména.

⁶ Na prvý pohľad vedecky pôsobiaci text môže popri uvedených prostriedkoch zahŕňať aj falošné argumenty, logicky nesprávne závery, klamy, ktoré sú ako súčasť argumentácie vnímané za správne.

hodnotiacim nábojom vôbec. Nakoniec to môžu byť aj neutrálne jazykové jednotky, na ktoré sa nabalí príslušná evaluatívna a emocionálna vrstva ako výsledok kontextuálneho rámcovania.

Empirická báza a jej skúmanie

Východisko pre skúmanie racionálnosti a emocionálnosti v konšpirátorskom diskurze predstavuje databáza článkov z nemeckého digitálneho časopisu *Rubikon*⁷ (konkr. rubrika *Fassadendemokratie und Tiefer Staat*), príspevky, resp. kratšie transkribované videá zo sociálnych sietí *Facebook*, *TikTok*, *Twitter*, *Instagram* a transkribované videá z video-platformy *YouTube*⁸. Vo všetkých prípadoch ide o multimodálne texty, resp. diela, avšak s rozdielnym pomerom verbálnych a neverbálnych komponentov. Rovnako odlišné sú štruktúra a rozsah textov, čo možno vnímať ako opodstatnené, nakoľko ide o rôzne typy textov s rozdielnymi možnosťami zdieľania obsahu. Rozsah článkov v digitálnom časopise *Rubikon* je rôzny, bežne tam nájdeme aj 10- až 15-stranové texty, zatiaľ čo príspevky na sociálnych sieťach sa vo všeobecnosti „predávajú“ skôr vizuálno-zvukovou nápaditosťou a vykazujú menší podiel verbálnych prostriedkov. Aj z toho dôvodu nemožno vnímať frekvenciu konkrétnych jazykových jednotiek ako dominantné kritérium pre ich eventuálne porovnanie v rôznych typoch empirickej bázy.

V empirickom výskume sa využívajú nástroje korpusovej lingvistiky, konkrétne korpusový manažér *Sketch Engine* [URL2], s cieľom čo najefektívnejšieho spôsobu získania relevantných výsledkov. Ide najmä o automaticky generované analýzy jazykového materiálu podľa zadaných kritérií, ktoré zahŕňajú aj štatistické hodnoty⁹, a rovnako vieme pozorovať aj spoluvýskyt jazykových jednotiek na úrovni rôznej komplexnosti.

⁷ Časopis *Rubikon* bol založený v roku 2017 a aktívne zverejšoval články na svojom webovom sídle do 1. apríla 2023 [URL 3]. Rubrika *Fassadendemokratie und Tiefer Staat* už podľa názvu naznačuje kľúčový obsahový prvok, ktorý je v článkoch prítomný v rôznych súvislostiach.

⁸ Príspevky na sociálnych sieťach a na video-platforme *YouTube* boli vyhľadávané prostredníctvom rôznych, aj centrálnych jazykových jednotiek a pomenovaní z konšpiračných teórií. Počas zberu empirického materiálu sme často pozorovali tendenciu prezdieľavania toho istého alebo sčasti modifikovaného príspevku.

⁹ V empirickom výskume sa nekoncentrujeme na štatistické hodnoty vo výsledkoch korpusovej analýzy. Tie by boli relevantné, ak by sme skúmali tematické zameranie časopisu, jeho rubriky, prípadne príspevkov sociálnych sietí a využívali sme na to nástroj *Keywords*, prípadne ak by sme chceli skúmať konkrétne jazykové jednotky.

V nadväznosti na uvedené možnosti sa pri korpusovej analýze zameriame na štatistické vyhodnotenie empirickej bázy podľa slovnodruhovej príslušnosti s dôrazom na podstatné mená (nástroj Wordlist), a následne – predovšetkým s ohľadom na možné vyjadrenie citovo zafarbeného postoja – aj na štatistické vyhodnotenie spoluvýskytu podstatného mena s prídavným menom vo funkcii zhodného prívlastku (nástroj Concordance). Tieto čiastkové analýzy sú realizované v dvoch korpusoch: *Rubikon* a *DE_Online_Platforms*, ktoré majú celkovo veľkosť 650 885 tokenov.

Prostredníctvom korpusovej analýzy chceme zistiť tendencie s ohľadom na nasledujúce otázky:

- Sú v analyzovaných textoch/dielach s konšpirátorským obsahom použité odborné pomenovania? Ktoré oblasti sú zastúpené?
- Sú v analyzovaných textoch/dielach s konšpirátorským obsahom prítomné jazykové jednotky s funkciou argumentačných opôr (t. j. označujúce zdroje, metódy alebo nástroje na získavanie, spracovanie dôkazov a jazykové jednotky pomenúvajúce dôkazy)?
- Môžeme v analyzovaných textoch/dielach s konšpirátorským obsahom identifikovať lexiku s emocionálnym nábojom ako odraz subjektívneho postoja producenta ku komunikovanému obsahu? Aký je jej pomer vo vzťahu k pólom pozitívny – negatívny a voči komu/čomu je uplatnená identifikovaná lexika?

Korpusová analýza jazykových jednotiek v konšpirátorskom diskurze

1. Výskyt odborných pomenovaní

V súvislosti s odbornými pomenovaniami treba spomenúť, že konšpirátorský diskurz ako taký nepredstavuje odborný alebo vedecký jazyk v zmysle vyčleneného vedného odboru alebo (vedeckej) oblasti, ku ktorým by prislúchala terminológia ako prototyp racionálnosti v slovnej zásobe; konšpirátorský diskurz využíva odborné pomenovania aj z viacerých oblastí súčasne, pričom ako podstatné sa ukazuje uplatniť ich správne v štruktúre vlastných výkladov. Preto možno pozorovať skôr selektívny výber týchto jazykových jednotiek a nie systematický výber naprieč celému tematizovanému výseku (vedného) odboru za účelom ich jasného vysvetlenia a zdôvodnenia vzájomných súvislostí. S uvedeným sa spája aj ďalšia pozorovaná skutočnosť, a to je ich kontextuálne rámcovanie, ktoré nezodpovedá ich komunikačnej doméne. V dôsledku použitia v neodbornej sfére môže teda dôjsť aj k ich emocionálnemu zafarbeniu.

Pri posudzovaní príslušnosti jazykových jednotiek k vedným odborom vychádzame z nasledujúcich digitálnych slovníkov a portálov: DWDS [URL 4], Gabler Wirtschafts-Lexikon [URL 5], Das Politiklexikon [URL 6], Das Rechtslexikon [URL 7]. Táto voľba je založená na orientačnom pohľade na pozície z výsledkov frekvenčných analýz. Niektoré z odborných pomenovaní môžu spadať aj do dvoch vedných odborov, v takom prípade príslušnosť odráža ich kontextuálne zasadenie. Detailnejšia analýza výsledkov odhaľuje tendencie zobrazené v tabuľke 1:

Tabuľka 1: Odborné pomenovania v analyzovanej empirickej vzorke

Rubikon (prvých 500 pozícií)	
<i>Medicina/Epidemiológia/ Biológia</i>	Arzt, Corona, Covid, Erkrankung, Impfstoff, Impfung, Infektion, Krankenhaus, Medikament, Nebenwirkung, Pandemie, Patient, Virus, Wirkung
<i>Politické vedy</i>	Abgeordnete, Bevölkerung, Bürger, Demokratie, Demonstration, Diktatur, Faschismus, Gesundheitsminister, Herrschaft, Land, NATO, Oligarchie, Opposition, Parlament, Politik, Politiker, Propaganda, Regierung, Rechtsstaat, Staat, Totalitarismus, Vertrag Deutschland, Europa, China, Schweiz, Ukraine
<i>Ekonomické vedy</i>	Inflation, Kapitalismus, Markt, Sozialkreditsystem, Vertrag, Zentralbank
<i>Právne vedy</i>	Bundesverfassungsgericht, Gesetz, Justiz, Menschenrecht, Vertrag
DE Online Plattformen	
<i>Medicina/Epidemiológia/ Biológia</i>	Alzheimer, Antikörperzelle, Arzt, Atembeschwerde, Autismus, Blutgefäß, Blutkreislauf, Brustkrebs, Corona, Corona-Pandemie, Coronavirus, Darm, Demenz, Depression, Diabetes, Herz, Impf-Proteine, Impfstoff, Impfung, Infektion, Injektion, Krankheit, Krankheitssymptom, Magensäure, Maltodextrin, Morbus, MRN-Technologie, Organismus, Parkinson, Polymerfaser, Protein, RNA, Ribosom, Testosteron, Virus, Zellplasma

<i>Chémia/Biochémia</i>	Aluminium, Atmosphäre, Atrazin, Barium, Bariumsalz, Blei, Glyphosat, Graphenoxid, Chemikalien, Lithium, Molekül, Nano-, Nanogröße, Nanopartikel, Säureregulator, Schwermetall, Stabilisator, Strontium
<i>Agrochémia</i>	Düngung, Pestizid
<i>Technické vedy</i>	Chip, Technologie
<i>Astronómia</i>	Kondensstreifen Radiation, Smog, Weltraum, Wettermanipulation, Wetterphänomen
<i>Ekonomické vedy</i>	Arbeitsbedingungen, Hersteller, Firma, Markt, Produkt, Produktionssteigerung, Unternehmen
<i>Politické vedy</i>	Bevölkerung, Politik, Regierung Deutschland, Europa, China

Zohľadňujúc otázku výskytu odborných pomenovaní v konšpirátorskom diskurze vo všeobecnosti je z tabuľky zrejmé, že ich výskyt nemožno popísať tak v článkoch digitálneho časopisu, ako aj na rôznych sociálnych sieťach. Vo väčšine prípadov ide o pomenovania, s ktorými sa bežný používateľ jazyka už stretol a má k nim na základe toho vytvorenú určitú asociáciu. Nazdávame sa, že konšpirátorský diskurz sa vedome chytá primárne tých negatívnych a zasadením daných pojmov do „správneho“ kontextuálneho rámca ich oslovuje a posilňuje. Voľbou kontextuálneho rámca sa na tieto pojmy neraz nabalňuje evaluatívna a emocionálna vrstva, čo sa v komunikačnej doméne termínov a odborných pomenovaní nedeje. Nasledujúce príklady ilustrujú uvedené:

Vor allem junge Menschen werden vermehrt mit *Herz-Kreislauf-Beschwerden* sowie *Thrombosen* eingeliefert. Von den Medien wird dieses häufige Auftreten noch als "mysteriös" bezeichnet, und sogar ein neuer Name, "*Sudden Adult Death Syndrom*", kurz *SADS*, wird erfunden, um den Zusammenhang mit der "*Impfung*" zu verschleiern. Dazu häufen sich *neurologische Erkrankungen* und *Störungen* in vorher ungekannter Menge. Welche *Nebenwirkungen* und *Erkrankungen* die Spritze mit sich bringt, wird immer deutlicher. Es ist eine schier unüberschaubare Vielfalt an *Störungen*, *Krankheiten* und Schäden, die durch die Spritze ausgelöst werden. [URL 8]

Darüber hinaus gibt es ernstzunehmende Hinweise darauf, dass im Zusammenhang dieser Streifen am Himmel bestimmte chemische Substanzen versprüht werden, die in hohem Maße gesundheitsbelastend und umweltbelastend sind, unter anderem *Aluminiumspäne* und *Bariumsalz*. [...] Das Wichtigste ist, dass Aluminium in allen Blutgefäßen, die wir haben, Entzündungen macht. [URL 9]

2. Výskyt jazykových jednotiek s funkciou argumentačných opôr

Dôveryhodnosť prezentovaného výkladu narastá odvolávaním sa na rôzne dôkazy. V ideálnom prípade sa dôkazy opierajú o zrealizovaný výskum, ktorému predchádza stanovenie cieľa, formulovanie hypotézy a ďalšie. Konšpirátorský diskurz neargumentuje na základe vlastného výskumu, ale s odvolávaním sa na výskumy, štatistiky, výpovede, štúdie, články, správy, tvrdenia, názory, skúsenosti iných. Tomu zodpovedajú jazykové jednotky v tabuľke 2, kde viac-menej absentuje metodologická lexika. Na druhej strane v nej môžeme vidieť nielen jazykové jednotky pomenúvajúce povahu dôkazu, ale i predstaviteľov vedeckej komunity. Tieto pomenovania zahŕňajú implicitne vedecko-výskumnú činnosť, aplikáciu vedeckých metód, čo sa môže ukazovať ako postačujúce kritérium dôveryhodnosti v očiach adresáta. Treba však poukázať aj na skutočnosť, že názory, tvrdenia, zdôvodnenia, vysvetlenia nejakého javu bývajú redukované na časť vhodnú do štruktúry vlastného výkladu. V opozícii s vedeckou komunitou stojí (bežný/obyčajný) človek s jeho skúsenosťami (Erfahrung von XY). Adresát sa dokáže s takýmito skúsenosťami lepšie identifikovať. Dokonca je na sociálnych sieťach často vyzývaný aj k zdieľaniu vlastných skúseností.

Tabuľka 2 ponúka pomerne širokú škálu jazykových jednotiek s funkciou argumentačných opôr; v konkrétnom empirickom materiáli sú ďalej špecifikované:

Tabuľka 2: Jazykové jednotky s funkciou argumentačných opôr

Rubikon (prvých 500 pozícií)
Argument, Artikel, Aussage(n), Autor XY, Begründung, Behauptung, z. Beispiel, Bericht, Dokument(e), Erfahrung, Ergebnis(e) von X, Erkenntnis(e), Erklärung, Experte(n), Faktum, Forschung, Information(en), Interview, Methode(n), XY Prozent, Studie(n), Professor XY, Tatsache, (jmd. von der) Universität XY, Vergleich, Wissen, Wissenschaftler XY
DE Online Plattformen
Artikel, Aussage, Behauptung, z. Beispiel, Beobachtung, Bericht, Beweis, Diskussion, Dr. XY, Experiment, Fakt, Forscher, Grundwissen, Hinweis, Information, Meinung, Nachricht, Prof. XY, Register, Studie, Universität XY, Untersuchung

3. Výskyt lexiky s emocionálnym nábojom v konšpirátorskom diskurze

Konšpiračné teórie ako alternatívny výklad reality bežne využíva antagonisticnú schému „priateľ - nepriateľ, páchatel' – obeť, my – oni“. Tá podporuje

konfliktný rámec, v ktorom jedna strana pôsobí ako hrozba alebo opozícia voči druhej, čím dochádza k polarizácii a zdôrazňovaniu rozdielov a protichodných záujmov. Tomu zodpovedá emocionálne nabitie zdieľaných informácií ako výsledok voľby a kontextuálneho rámcovania uplatnenej lexiky. S ohľadom na celú empirickú bázu pozorujeme silné zastúpenie neutrálnej lexiky, čo je opodstatnené, najmä ak berieme do úvahy rozsah článkov. Nie všetka táto lexika si však zachováva svoju základnú neutralnosť. V nadväznosti na umiestnenie v tabuľke 3 (viď nižšie) uvedieme ako príklad podstatné meno *e Impfung* (očkovanie): v základnom, odbornom význame ide o neutrálnu jazykovú jednotku označujúcu konkrétny zdravotný proces; akonáhle je zasadená do negatívneho kontextuálneho rámca, ako napr. *Mit der Impfung wird massenhaftes Leid in Kauf genommen.* [URL 10]; *Wiederholte Impfungen können zu einer Störung des Immunsystems führen.* [URL 11], nabaľuje sa negatívnymi konotáciami a ako taká je ponúkaná adresátovi. Veľakrát kontextuálny rámec presahuje úroveň vety a subjektívny postoj producenta (autora) voči tematizovanému obsahu, jeho implicitné hodnotenie sa „rozlieva“ v texte, v logickej nadväznosti jeho časti a na pozadí podsúvaných argumentov.

Okrem tematizovaného podstatného mena ponúka tabuľka 3 aj jazykové jednotky, ktoré majú pôvodne pozitívne konotácie, ako aj mnohé negatívne konotované jazykové jednotky. Ich pomer je zrejмый z príslušnej tabuľky. Pre upresnenie je potrebné dodať, že pozitívne konotované podstatné mená sa v konkrétnych prípadoch často negujú, ironizujú alebo sú doplnené kvalitatívno-hodnotiacimi adjektívami, čo vedie nakoniec k modifikácii ich hodnotového zafarbenia a v konkrétnych prípadoch k ich presunu smerom k negatívnemu pólu (napr. *die traurige/ ernüchternde/ unbequeme Wahrheit, die Wahrheit der Herrschenden; der "Menschenliebhaber" Bill Gates, herrschende Eliten* a. i.).

Negatívny pól je reprezentovaný podstatnými menami, opäť aj v kombinácii s kvalitatívno-hodnotiacimi adjektívami, ktoré odkazujú na autoritatívny politický režim (napr. *Diktatur, Faschismus, Gewalt, Hitler, Totalitarismus, totalitäres Regime* a. i.), na pozície konfliktných interakcie (napr. *Feind, Gegner, Globalisten, die globalen Machthaber, internationale Oligarchie, globalistische/ herrschende Eliten/ Kaste/ Klasse, geheime Organisationen* vs. *Opfer* a. i.), na ovplyvňovanie mienky (*Corona-Inszenierung, Covid-Spiel, Lüge(n), Manipulation, Propaganda* a. i.), na formy obmedzovania slobody v širšom zmysle (*absolute/ totale Kontrolle, Gedankenkontrolle, Maskenpflicht, Impfpflicht, digitale Überwachung* a. i.), na existenciu tajnej sprisahaneckej skupiny (*Globalisten, die Herrschenden, d. sogenannte Elite, globalistische/herrschende Eliten/ Kaste/ Klasse, die*

globalen Machthaber, globalistische Netzwerke internationale Oligarchie, geheime Organisationen, Tiefer Staat a. i.) a ďalšie.

Z príkladov možno postrehnúť, že väčšina jazykových jednotiek pomenúva referenčný objekt nepriamo. V nadväznosti na analýzu širšieho kontextuálneho prostredia sa ukazuje, že negatívne jazykové jednotky smerujú referenčne najmä k sprisahaneckej skupine a jej tajným plánom (v analyzovanom materiáli ide o tajné projekty *Great Reset/ Neue Weltordnung, Neue Welt* a *Chemtrails*). Naznačuje to nielen posledná pomerne variabilná skupina kolektívnych označení pre vplyvnú skupinu ľudí, ktorí sú považovaní za mocensky privilegovanú triedu sledujúcu vlastné záujmy, ale aj ďalšie negatívne pomenovania. Tak napr. skupina jazykových jednotiek, ktorá súvisí s ovplyvňovaním mienky, označuje primárne samotný negatívny proces alebo aktivitu, ale súčasne nepriamo odkazuje na pôvodcov alebo aktérov, ktorí tento proces alebo aktivitu uplatňujú alebo podporujú. Tí môžu byť uvedení explicitne, alebo odvodení z prevažne negatívne ladeného kontextu:

Bill-ige Propaganda. Bill Gates will mit seinem neuen Buch "die nächste Pandemie verhindern" – in Wahrheit steuert er auf die nächste Stufe der Weltgesundheitsdiktatur zu. [URL 12]

So schufen die ungeduldigen Partei-Oligarchen in Zusammenarbeit mit globalen Zirkeln künstlich einen gesundheitlichen Notstand: eine angeblich für jedermann hochgefährliche mit dem Erstickungstod drohende Corona-Infektionserkrankung, die mit statistischen Täuschungen, Lügen und dramatischen medialen Bildern und Berichten Angst und Panik erzeugend zu einer Pandemie aufgeblasen wurde, die nie bestand, nie über das Ausmaß einer vergleichbaren Grippe hinausging. [URL 13]

Uplatnenie jazykových jednotiek s niekedy až mimoriadne silným negatívnym nábojom nielen odhaľuje postoj producenta (autora), ale s veľkou pravdepodobnosťou slúži aj ako motor podnecovania negatívnych emócií, ako sú obavy, ohrozenie, strach, podráždenie, znechutenie a hnev. Nakoniec tabuľka 3 zahŕňa aj podstatné meno *Angst* (strach), ktoré priamo pomenúva jednu z emócií. Paradoxne je uplatňované aj účelovo:

„Herr Professor van der Pijl, in Ihrem neuen Buch beschreiben Sie "Die belagerte Welt", wie mit der Coronakrise die Angst als Machtfaktor mobilisiert wurde.“ [URL 14]

Tabuľka 3: Jazykové jednotky s pozitívnou/negatívnou konotáciou

Rubikon (prvých 500 pozícií)	
Lexika s pozitívnou konotáciou	<p><u>Podstatné mená:</u> Freiheit, Freund, Frieden, Gerechtigkeit, Schutz, Unterstützung, Vertrauen, Wahrheit</p> <p><u>Prídavné mená v pozícii zhodného prívlastku:</u> soziale Gerechtigkeit</p>
Lexika s negatívnou konotáciou	<p><u>Podstatné mená:</u> Angriff, Angst, Bedrohung, Corona, Diktatur, Erkrankung, Fake-Pandemie, Faschismus, Feind, Gefahr, Gegner, Gewalt, Globalisten, Hitler, Impfpflicht, Impfstatus, Impfstoff, Impfung, Korruption, Krankheit, Krise, Lockdowns, Lüge(n), Manipulation, Maskenpflicht, Nazi(s), Oligarchie, Opfer, Pandemie, Problem, Propaganda, Schaden, Täter, Tod, Totalitarismus, Überwachung, Unrecht, Verbrechen, Virus, Zerstörung, Zwang</p> <p><u>Prídavné mená v pozícii zhodného prívlastku:</u> absolute Kontrolle, billige Propaganda, biologische Waffen, der schlimmste Fall, digitale Überwachung, falsche Richtung, globale Agenda, globalistische Agenden, globalistische Eliten, globalistische Netzwerke, großer Krieg, größte Gefahr, herrschende Eliten, herrschende Kaste, herrschende Klasse, internationale Oligarchie, kriminelle Energie, neue Normalität, neue Welt, neue Weltordnung, organisierte Kriminalität, schöne neue Welt, schwere Nebenwirkungen, schwere Schäden, Tiefer Staat, totale Kontrolle, totale Zerstörung, totalitäres Regime</p>

DE Online Plattformen	
Lexika s pozitívnou konotáciou	<p><u>Podstatné mená:</u> Förderung, Wahrheit</p> <p><u>Prídavné mená v pozícii zhodného prívlastku:</u> gute Qualität, gutes Produkt</p>
Lexika s negatívnou konotáciou	<p><u>Podstatné mená:</u> Angst, Bevölkerungsreduktion, Corona-Inszenierung, Covid-Spiel, Dreck, Finger im Spiel haben, Frankenstein-Lebensmittel, Gedankenkontrolle, Gefahr, Gift, Giftstoff, Chemtrailbeimischung, Menschenliebhaber, Machthaber, Massensterben, Skepsis, Verdacht</p> <p><u>Prídavné mená v pozícii zhodného prívlastku:</u> folgeschwere Konsequenzen, gefährliche Pestiziden, geheime Organisationen, giftige Substanz, harmlose Kondensstreifen, merkwürdige Wetterphänomene, mysteriöse Spuren, perfides Werkzeug, plötzliche Müdigkeit, radioaktive Elemente, seltsame Krankheiten, die sog. Elite, die sog. Chemtrails, veränderte Lebensmittel, verschwiegene Geschichten, virale Infektion</p>

Záver

Na základe čiastkových analýz empirickej bázy s ohľadom na výskyt jazykových jednotiek odkazujúcich na racionálnosť alebo emocionálnosť môžeme formulovať tieto sumarizujúce konštatovania:

- konšpirátorský diskurz sa vyznačuje vysokým výskytom odborných pomenovaní z rôznych oblastí, ktoré však v sekundárnej komunikačnej sfére strácajú svoju pôvodnú funkciu. Veľká časť týchto pomenovaní je zámerne zasadená do negatívne ladených kontextov, čím dochádza k prisudzovaniu negatívneho hodnotiaceho prvku aj odborným termínom. Týmto spôsobom sa ich potenciál pôsobiť ako prvky racionálnosti v konšpirátorskom diskurze vytráca;
- výskyt širokého spektra jazykových jednotiek s funkciou argumentačných opôr svedčí o tom, že konšpirátorský diskurz vedome využíva zaužívanú stratégiu odkazovania na určité autority či údajné fakty;

- odrazom dimenzie emocionálnosti v konšpirátorskom diskurze nie je výrazná emocionálno-expresívna lexika, hoci na sociálnych sieťach možno pozorovať niekoľko tendencií k používaniu takýchto jazykových jednotiek. Vo všeobecnosti dominujú jazykové jednotky s negatívnou konotáciou, ktorých funkciou je vytvárať a udržiavať neustále napätie, obavy a strach v zdieľanom obsahu a podvedome ich prenášať na adresáta. Tieto jednotky nie sú uplatňované len v spoločných kontextoch, ale slúžia aj na rámcovanie neutrálnych alebo pozitívne konotovaných jazykových jednotiek, čím sa usilujú o ich negatívne vnímanie. Túto tendenciu môžeme pozorovať napr. aj u pravicových populistov.

Zdroje korpusu

- [URL 1]: Cambridge Dictionary, <<https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/rationality>> [30. 10. 2024].
- [URL 2]: Sketchengine, <<https://www.sketchengine.eu>> [30. 10. 2024].
- [URL 3]: Meyen, M. (2023). Wir brauchen Freiheit! Rubikon, 1. 4. 2023, <<https://www.rubikon.news/rubrik/1>> [30. 10. 2024].
- [URL 4]: Der deutsche Wortschatz von 1600 bis heute, <<https://www.dwds.de>> [30. 10. 2024].
- [URL 5]: Gabler Wirtschaftslexikon, <<https://wirtschaftslexikon.gabler.de>> [30. 10. 2024].
- [URL 6-7]: Bundeszentrale für politische Stiftung, <<https://www.bpb.de/kurz-knapp/>> [30. 10. 2024].
- [URL 8]: Feistel, F. (2022). Gift aus der Spritze. Rubikon, 14. 7. 2022, <<https://www.rubikon.news/artikel/gift-aus-der-spritze>> [30. 10. 2024].
- [URL 9]: <<https://lnk.sk/joov>> [30. 10. 2024].
- [URL 10-11]: Feistel, F. (2022). Tödliche Ignoranz. Rubikon, 28. 4. 2022, <<https://www.rubikon.news/artikel/todliche-ignoranz>> [30. 10. 2024].
- [URL 12]: Rossum, W. von (2022). Bill-ige Propaganda. Rubikon, 22: 7. 2022, <<https://www.rubikon.news/artikel/bill-ige-propaganda>> [30. 10. 2024].
- [URL 13]: Ludwig, H. (2022). Der Weg in die Diktatur .Rubikon, 28. 7. 2022, <<https://www.rubikon.news/artikel/der-weg-in-die-diktatur>> [30. 10. 2024].
- [URL 14]: Gräser, T., Pijl, K. vana der (2022). Machtmittel Corona. Rubikon, 22. 2: 2022, <<https://www.rubikon.news/artikel/machtmittel-corona>> [30. 10. 2024].

Literatúra

- BARKUN, M. (2003). *A Culture of Conspiracy: Apocalyptic Visions in Contemporary America*. Berkeley, Los Angeles: University of California Press.
- BUTTER, M. (2023). »Nichts ist, wie es scheint«. *Über Verschwörungstheorien*. Berlin: Suhrkamp.
- DOUGLES, K. M. (2021). COVID-19 conspiracy theories. *Group Processes & Intergroup Relations*, 24(2): 270–275.
<https://doi.org/10.1177/1368430220982068>
- DOUGLES, K. M., SUTTON, R. M., CICHOCKA, A. (2017). The Psychology of Conspiracy Theories. *Current Directions in Psychological Science*, 26(6): 538–542. <https://doi.org/10.1177/0963721417718261>
- FINDRA, J. (2004). *Štylistika slovenčiny*. 1. vyd. Martin: Osveta.
- FUCHS, Ch. (2022). *Verschwörungstheorien in der Pandemie. Wenn über COVID-19 im Internet kommuniziert wird*. Tübingen: Narr.
- LUTER, M. (2001). *SIE KONTROLLIEREN ALLES! Verschwörungstheorien als Phänomen der Postmoderne und ihre Verbreitung über das Internet*. München: Ed. Fatal.
- MARMAN, P. (2018). *Emócie. Vedecké prístupy a vymedzenie*. Bratislava: Pro Creativa.
- NOCUN, K., LAMBERTY, P. (2020). *Fake Facts. Wie Verschwörungstheorien unser Denken bestimmen*. Köln: Quadriga.
- OLOŠTIAK, M. (2018). Jazyk a lexikálna zásoba ako odraz potrieb človeka a ľudskej spoločnosti. *Jazykovedný časopis*, 69: 327–339.
<https://doi.org/10.2478/jazcas-2019-0014>
- ORGOŇOVÁ, O., DOLNÍK, J. (2010). *Racionalita a iracionalita v štýle*. Bratislava: UK.
- SCHWARZ-FRIESEL, M. (2007). *Sprache und Emotion*. Tübingen: A. Francke.

Kontakt

doc. Mgr. Simona Fraščíková, PhD.

Katedra germanistiky	Department of German Studies
Filozofická fakulta	Faculty of Arts
Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Tnave	University of Ss. Cyril and Methodius

Email Address: simona.frastikova@ucm.sk

ORCID: 0000-0001-7699-3756